

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 9

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 498 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 7-sentyabrda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori

Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori

Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori

Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi

Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya

Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Innovatsion siyosatni amalga oshirish yo'nalishlari.....	16
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishning bozor mexanizmlari va ularni joriy etishdagi muammolar	21
Yusupov Shoxzod Maxmatmurodovich	
Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish davrlari ekonometrik modelini yaratish masalalari.....	24
Abdullayev Farxod Ozodovich	
Marketing yondashuvi asosida Sirdaryo viloyatining investitsion salohiyatini baholash usullari.....	35
Xolmurotova Diyoraxon Ibragimovna	
Bevosita soliqlar ma'muriyatchiligi.....	41
Idrisov Alisher Otajonovich	
Soliq nazorati va transfert narxni belgilashda soliq nazoratini tashkil etishning xorij tajribalari.....	46
Abdiev Jaxongir Ibragimovich	
Soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy tahlili.....	53
Djumaniyazov Marks Quranbaevich	
Pestel tahlili – muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilish asosi	60
Shaislamova Nargiza Kabilovna	
Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlari.....	67
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
The significance, problems and solutions of the green economy in the New Uzbekistan economy.....	74
Sattorova Mehriniso, Ibragimova Gulchehra Tohirovna	
O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni soliqqa tortishning joriy qilinishi va rivojlanish tendensiyasi	79
Otamuradov Nuriddin Najmiddinovich	
Korporativ boshqaruvni innovasion rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari	87
Xalmuradov Elmurod Dilmuradovich	
Международный опыт стимулирования инновационной деятельности.....	93
Абдиуалиева Гулзада Азатовна	
How does foreign direct investment promote economic growth?	98
O'tkirova Bonu Azamat kizi	
Mintaqalarni barqaror rivojlantirishning konseptual asoslari va ular evolyutsiyasi.....	102
Umarov Abduvaxob Tursunovich	
Technological Innovations of Electronic Payment Systems.....	107
Mirkomil Boboyorov Murodullaevich	
Ta'lim xizmatlari sohasida davlat-xususiy sherikligining rivojlanishida xorij tajribasining o'rni va ahamiyati.....	115
Imomov Xolmurod Norqul o'g'li	
O'zbekiston iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiya va xorijiy kreditlar jalb qilish samaradorligi tahlili	119
Maksudov Abdumalik Xodievich	
Davlat ehtiyojlari uchun tovarlar (ishlar, xizmatlar) xarid qilishni takomillashtirish	124
G'ofurov Temur Baxrom o'g'li	

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi	129
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li	
Turizmda innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlari.....	133
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li	
Davlat budjetining solikli daromadlari tahlili	139
Abduraimova Nigora Radjabovna	
Soliq yuki soliq tizimining qanchalik samarali ekanligini aniqlovchi muhim mezon	143
To'lakov Ulug'bek Toshmamatovich	
O'zbekiston sanoat korxonalarida xom ashyo resurslaridan samarali foydalanishning hozirgi holati, muammolari va mintaqaviy xususiyatlari (qashqadaryo viloyati misolida).....	151
Ochilov Akram Odilovich, Xazratov Sarvar Ibragimovich	
Состояние туристической инфраструктуры Ташкентской области.....	156
Гаппарова Майрамхон Зафар кизи	
Sanoatlashuvning ekologik ta'siri va "yashil" iqtisodiyotga o'tishning asoslari	161
Nosir Maxmudov, Lola Azimova	
Iqtisodiyotni raqamlashtirishda sinergetik ta'sirning nazariy asoslari	167
Maxmudova Zoxida Maqsudali qizi, Normurodov Xusan	
Davlat budjeti xarajatlaridansamarali foydalanishni takomillashtirish.....	173
Sherxon Tuychiyev	
Savdo korxonalarida ta'minot zanjirining asosiy bosqichlari va muammolari.....	177
Ergashev Jahongir Baxodirovich	
Kichik biznes subyektlarining innovatsion loyihalarni moliyalashtirish yo'llari	180
Ergashev Firuz Baxodirovich, Ishturdiev Hasan Abdigapparovich	
Budjet tashkilotlarida qurilish-ta'mirlash xarajatlari hisobining asoslari.....	184
Azizova Zilola Lochin qizi	
Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan mahallilashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarishning o'ziga xos jihatlari	191
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich	
Suv ekologiyasining asosiy yo'nalishi va uning fandagi o'rni.....	200
Musayeva Muqaddas Abdurashid qizi	
Анализ прибыли агропромышленности	204
Гафурова Азизахон Фатиховна	
Systematic analysis of briquette mass pressing equipment approach	209
Kobilov Khasan Khalilovich, Sharipova Nazira Rakhmatilloevna	
An Econometric Assessment of the Effects of Fintech on Economic Growth in Developed Countries	213
Anvarkhonov Abdulatifkhon Jamshidkhon ugli	
Raqamli iqtisodiyot rivojida korporativ boshqaruv faoliyatining roli	216
Muxitdinov Ulug'bek Diyarovich	
Значение промышленной сети в развитии деятельности предприятий малого бизнеса.....	221
Кодиров Жавлонбек Нематуллаевич	
Tadbirkorlik kambag'allikni qisqartirishning asosiy yo'nalishi.....	225
Xolmirzayev Abdulxamid Xapizovich	
Kichik biznes subyektlarida mahsulot ishlab chiqarishda innovatsiyani joriy etish masalalari.....	230
Mirzayev Kobil Nosirjonovich	
Investisiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini rivojlantirish mexanizmlari.....	236
Ismailov Dilshod Anvarjonovich	

Innovasion iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida sifat menejmentini joriy etishning nazariy-uslubiy masalalari.....	242
Zarina Ashurova	
Social media marketing strategies for small businesses.....	247
Mannonov Shahzod Istam ugli	
Xalqaro shartnomalar qoidalarini qo'llashning xalqaro va milliy uslubiy tamoyillarining o'zaro ta'siri.....	250
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Neft-gaz, yoqilg'i energetika sanoati sohasidagi yirik soliq to'lovchilarda soliq nazoratini samarali tashkil etish va takomillashtirish masalalari	258
Abdullaev Shuxrat Sultanbaevich	
Суть и значимость инновационных технологий в региональном управлении	266
Муминов Фазлиддин Хусниддин угли	
SWOT-анализ использования социальных сетей в туристической индустрии узбекистана	279
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
Germaniya tajribasidan foydalanish orqali o'zbekistonda turizm sohasidagi kadrlar salohiyatini rivojlantirish masalalari	287
Xamidova Mo'tabarxon Abdumalik qizi, Ochilov Akram Odilovich	
Blockchain texnologiyasining bank operatsiyalari xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni.....	291
Mirpulatova Luiza Mansurovna	
Tijorat banklarini reytingini aniqlashda bankometr modelidan foydalanish yo'llari.....	294
Karabaev Nodir Abduhamidovich	
Значение business city как инфраструктурного объекта	303
Солиева Умида Алишер кизи	
The potential for the development of wage labor as a factor	308
Usmanov Ilkhom Achilovich	
Ways to improve the organizational and economic mechanism of business tourism in Uzbekistan.....	312
Musayeva Shoirazimovna, Usmanova Dilfuza Ilkhomovna	
Kichik biznes subyektlarining faoliyatini baholashning metodologik asoslari	318
Mavrolov Ravshan Ne'matjonovich	
Kichik korxonalarini rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanish.....	324
Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
Mamlakatimizda intensiv baliqchilikni rivojlantirishning dolzarb masalalari	328
Mamatqulov Nurbek O'razali o'g'li	
Уменьшение выбросов парниковых газов и переход к возобновляемым источникам энергии	331
Р.Т. Шомуродов, И.И. Бахадиров, Р.Т. Умаров, И.Ш. Жамолиддинова	
Ipoteka bozorida investision muhitni yaxshilash yo'llari.....	341
Abdullaev Muhammadsodiq Isroil o'g'li	
Muammoli kreditlar: yechimlari va istiqbollari.....	346
Kalandarov Abdulla Baxtiyorovich	
Ishlab chiqarish korxonalarida risklarni boshqarish va ta'sirini baholash uslubiyati.....	351
Muxitdinov Shuhrat Ziyavitdinovich	
Zamonaviy sharoitda PR (jamoatchilik bilan aloqalar)ning mazmuni va ahamiyati.....	356
Ergasheva Fotimaxon Ibragimovna	
O'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o'ziga xos xususiyatlari	361
Xikmatillayeva Dildora Shavkat qizi	

Rahbar kasbiy motivatsiyasini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish	366
Shadiyev Sherzod Fayzullayevich	
Improvement of marketing communication strategies in chemical industry enterprises	375
Muminova Dildora Dilshadovna	
Mikromoliya tashkilotlarida islom moliyaviy instrumentlarini joriy etishni takomillashtirish	380
Axmedova O'g'ilshod Musurmonqul qizi	
Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflashning nazariy jihatlarini	384
Qodirova Nafisa Ilhomovna	
Importance-performance analysis as a useful tool for marketing audit processes of HEIs in Uzbekistan	388
Nurillo Umarxonov	
Тенденции энергетики будущего: шаги в новую фазу	396
Абдураимова Нигора Раджабовна	
Chet mamlakatlar pensiya tizimining o'ziga xos xususiyatlari	405
Tursunov Zohidxo'ja Orifovich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklar faoliyatini statistik tadqiq etish xususiyatlari	412
Kutliyev Dilshod Orifovich	
O'zbekistonda suv tanqisligining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishgata'siri	419
Maxmudov Nosir Maxmudovich, Alimova Guzal Alisherovna	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyotning kelajak istiqbollari	424
Egamberdiyev Humoyun	
To'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va eksport qilishning holati hamda rivojlanish istiqbollari (namangan viloyati misolida)	433
Jo'raboieva Shohida Kamoliddin qizi	
Kichik korxonalarni rivojlantirishdagi muammolari va ularning yechimlari	439
Xonto'rayev Obbosxon Kamolxon o'g'li, Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	422
Xaydarova Charos Nizomiddin qizi	
Namangan viloyati kichik biznes subyektlari faoliyatida real investitsiyalarning samaradorligini ekonometrik baholash	448
E.S.Jurayev	
Hududlarni iqtisodiy rivojlanishida investitsiyalar ko'rsatkichi tahlili (Sirdaryo viloyati misolida)	454
Karimqulov Jasur Imomboyevich, Alimova Dilafruz Tohir qizi, Qurbonova Shahnoza Yuldashbayevna	
Fiskal avtomatik stabilizatorlarning iqtisodiyotga ta'siri	462
Madaminova Maftuna	
"Yoshlar daftari"ning yuritish tizimini takomillashtirish yo'nalishlari	467
Turaeva Laylo Toshpulotovna	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga sarmoya kiritishning hozirgi holati va istiqbollari: barqaror rivojlanish sari	470
Malikov Nu'monjon Kamalovich	
Korxonalarda innovatsion funksiyalardan samarali foydalanish yo'llari	474
Samaroxonov Asqarxon Jamolxon o'g'li	
Davlat banklarining rivojlanish vektori – aholini tadbirkorlikka jalb qilish va mikroloiyahalarni moliyalashtirish (biznesni rivojlantirish banki misolida)	479
Radjabov Abdullaziz Atoevich	
Moliyaviy qarorlar qabul qilishda korporativ axborotlarning muhimligi	483
Radjabova Dildora Atoevna	

Bank sohasida “Risklarni boshqarish” tushunchasining nazariy asoslari va uning xizmatlar samaradorligiga ta’siri	486
Saidov Jasurbek Latipbaevich	

BANK SOHASIDA “RISKLARNI BOSHQARISH” TUSHUNCHASINING NAZARIY ASOSLARI VA UNING XIZMATLAR SAMARADORLIGIGA TA’SIRI

Saidov Jasurbek Latipbaevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola xorijiy va mahalliy olimlarning bank risklarini boshqarish masalalarini o'rganishga bag'ishlangan. Bu muammoning o'tkir zarurati va dolzarbligini ko'rsatadi. Bu esa bank sohasidagi muammoli ilmiy tendensiyalar ko'plab sabablarga ko'ra bank risklarini boshqarishning konseptual tamoyillarining kompleks tizimli tadqiq qilinmaganligi bilan tasdiqlanadi. Muallif tomonidan bank risklarni samarali baholash uchun turli yondashuvlari bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: bank, risklarni boshqarish, baholash, model.

Abstract: This article is devoted to the study of bank risk management issues by foreign and domestic scientists. This indicates the acute necessity and relevance of the problem. This is confirmed by the fact that problematic scientific trends in the banking sphere for many reasons have not received a comprehensive systematic study of conceptual principles of bank risk management. The author has developed proposals and recommendations on various approaches of the bank to effective risk assessment.

Key words: bank, risk management, assessment, model.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению вопросов управления банковскими рисками зарубежными и отечественными учеными. Это указывает на острую необходимость и актуальность проблемы. Это подтверждается тем, что проблемные научные тенденции в банковской сфере по многим причинам не получили комплексного систематического исследования концептуальных принципов управления банковскими рисками. Автор разработал предложения и рекомендации по различным подходам банка к эффективной оценке рисков.

Ключевые слова: банк, управление рисками, оценка, модель.

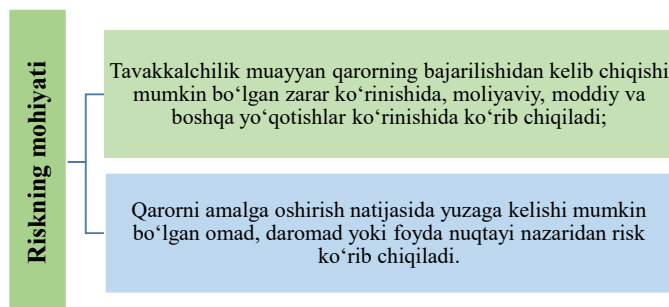
KIRISH

Bank sohasi rivojlanishining jadalligi har bir davlatning moliya-kredit institutlari faoliyatiga ko'proq e'tibor qaratishga majbur qiladi. Shu munosabat bilan risklarni boshqarish har qanday bank nazoratida alohida ahamiyatga ega, chunki bu nafaqat yo'qotishlarning oldini olish, balki qo'shimcha daromad olish usuli hamdir. Bank faoliyatiga risklar hajmining ortib borayotganini hisobga olib, hozirgi bosqichda bank risklarini boshqarish muammosi muhim hisoblanadi. O'z faoliyatida banklar barcha muhim risklarni aniqlaydilar va ularni doimiy ravishda baholaydilar. Samarali riskni baholash xarajatlarni foyda bilan solishtirishdan iborat bo'lib, o'lchanadigan va o'lchab bo'lmaydigan risk omillari hisobga olinadi. Risklarni baholash jarayoni bankning qaysi risklarni boshqarishi va boshqarishi mumkin emasligini ham aniqlaydi. “Risk” tushunchasi bank faoliyatiga kelganda kalitlardan biridir, chunki bu sohada risksiz operatsiya deyarli mavjud emas. Risklarning bank tizimi faoliyatiga ta'sirini baholashning alohida ahamiyati kutilmagan vaziyatlarda namoyon bo'ladi. Risk hodisaning natijasini oldindan aniqlash mumkin bo'lmaganda paydo bo'ladi va rivojlanish variantlari orasida, albatta, noqulay variant mavjud. Bank ishida bu, odatda, qandaydir yo'qotishdir (iqtisodiy zarar, foydaning kamayishi). Shuningdek, bank nafaqat muayyan bank risklariga, balki har qanday xo'jalik yurituvchi subyekt faoliyatida mavjud bo'lgan umumiy risklarga ham duchor bo'lishi ham muhimdir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Bank sektorining globallashuvi riskning milliy iqtisodiyotga ta'sirini ham kuchaytirmoqda. Iqtisodiy adabiyotlarda "risk" toifasi juda tez-tez uchraydi va ko'plab xorijiy va mahalliy mualliflar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Bu esa muammoning o'tkir zarurati va dolzarbligini ko'rsatadi. A.Yu. Kazanskaya fikricha, riskning mohiyati bo'yicha ikkita jarayonini ajratish mumkin¹:

1-rasm. Riskning mohiyati².

Muallif V.V. Jarikovning nuqtayi nazarini bo'yicha "risk" tushunchasining noaniq talqini, shuningdek, ushbu konsepsiyaning yetarli darajada rivojlanmaganligi turli tadqiqotlar asosida o'z aksini topishi mumkin bo'lgan risk belgilarida namoyon bo'ladi (2-rasm). Muallif quyidagi chizma tomonidan taqdim etilgan o'zaro bog'liq avfning muhim xususiyatlarini to'liq aks ettiradi va uni boshqarish jarayonini real baholashga imkon beradi.

2-rasm. Bank faoliyatiga xos bo'lgan riskning mohiyat-ssenariy ko'rinishi³.

Muallif V.Ye. Leontiyev va S.G. Privalovalar "Bank risklarining mohiyati va tasnifi to'g'risida"gi maqolada bank risklarini tasniflash bilan bog'liq quyidagi muammolar yoritilgan: bank risklari nazariyasining fundamental masalalari bo'yicha tadqiqotlarning yo'qligi va natijada bu masalalarni yuzaki uslubiy o'rganish, qonunchilik bazasining nomukammalligi, davlat darajasida qarorlar qabul qilishdagi xatolar, e'lon qilingan bank hisobotlarining to'liqligi va ishonchiligi muammolari, ular asosida ma'lum bir bankning risklarini har tomonlama tahlil qilish va ularni boshqarishda yangi yondashuvlarni ishlab chiqish mumkin bo'ladi, deb ta'kidlaganlar.

Ye.S. Stoyanova riskni quyidagicha izohlaydi: "Risk - bashorat qilingan tanlovga nisbatan yo'qotish yoki daromad olmaslik ehtimolidir"⁴.

Har bir iqtisodchi o'z ta'rifida riskning ma'lum bir tomonini ajratib ko'rsatishga va unga eng katta ahamiyat berishga intiladi. Risklarni boshqarishning maqsadlari har xil bo'lishi mumkinligi sababli risklarning ta'riflari va tasniflari (ularning turlari) turli xil uslubiy yondashuvlarga asoslanishi mumkin. Shunday qilib, O.I. Lavrushinning fikriga ko'ra: "Risk – yo'qotishlarga olib keladigan ehtimollik hodisasining xarajat ifodasidir"⁵. J.P. Morgan riskni kelajakdagi sof daromadga nisbatan noaniqlik darajasi sifatida belgilaydi. Ya'ni bank riskining moliyaviy komponenti ehtimollik, noaniqlik, o'zgaruvchanlik va muhimlik kabi omillarga asoslanadi. Ushbu omillarga ta'sir qilish usuli bo'yicha ushbu ta'sirning ssenariy natijasi aniqlanadi: zarar yoki foyda⁶. Bu nuqtayi nazar V.M. Granaturov tomonidan berilgan ta'rif bilan tasdiqlangan, ya'ni "tavakkal – bu muqarrar tanlov sharoitida noaniqlikni yengish bilan bog'liq faoliyat bo'lib, uning davomida ko'zlangan natijaga erishish, muvaffaqiyatsizlik va maqsaddan

1 Казанская А.Ю. Финансы и кредит. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2007 г. 280 с.

2 В.Е. Заборовский "Совершенствование управления банковскими рисками в условиях экономической глобализации", Вестник УРФУ. Серия экономика и управление. № 5/2014.

3 Muallif tomonidan tuzilgan.

4 Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент. Теория и практика. М.: Перспектива, 2010. 656 с.

5 Лаврушин О.И. Банковское дело. М.: КноРус. 2014. 800 с.

6 Russel J., Morgan J.P. М.: Книга потребления, 2012. 134 с.

chetga chiqish ehtimolini miqdoriy va sifat jihatidan baholash mumkin⁷. Bank, asosan, risklarni sotib oladi va sotadi. Shunday qilib, bank qabul qilish, baholash va mahalliyashtirishga qodir bo'lgan bir xil risklar turlari shakllanadi, shu bilan risklarni ma'lum bir boshqariladigan doirada joylashtirish orqali o'z faoliyatining ijobiy rentabelligini ta'minlaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Bank risklarining ko'plab tasniflari mavjud. Bizning fikrimizcha, bank risklarini samarali boshqarish uchun ularni umumiy xususiyatlar yoki belgilarga muvofiq ma'lum sinflarga guruhlash imkonini beradigan tasnif zarur.

1-jadval. Bank risklarini tasniflashning ilmiy-nazariy yondashuvi⁸.

№	Mualliflar	"Bank riski" toifasining mazmuni
1.	G.N. Beloglazova, L.P. Krolicheskaya	Bank riski deganda, odatda, rejalashtirilgan variantga nisbatan moliyaviy operatsiyalar natijasida bankning o'z resurslarining bir qismini yo'qotishi, zarar ko'rishi, daromad olmaslik yoki qo'shimcha xarajatlar qilish ehtimoli, aniqrog'i, tahdidi tushuniladi ⁹
2.	Yu.M. Voronin	Bank tavakkalchiligi - bu bank faoliyatining situatsion xarakteristikasi bo'lib, uning natijalarining noaniqligini aks ettiradi va kutilganidan haqiqiyning salbiy og'ish ehtimolini tavsiflaydi ¹⁰
3.	N.V. Garetovskiy	Bank riski - kredit tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladigan bank operatsiyalarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadigan yo'qotishlar riski ¹¹
4.	V.S. Zaxarov	Bank riski - bu boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida zarar, yo'qotish yoki foydani yo'qotishning taxminiy ehtimoli ¹²
5.	T.N. Kalinina	Bank risklari deganda likvidlikni yo'qotish ehtimoli, shuningdek, bank faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan ichki va tashqi omillar prognozining noaniqligi bilan bog'liq moliyaviy yo'qotishlar (zararlar) tushuniladi ¹³
6.	Yu.V. Mishalchenko, I.O. Kroli	Bank riski - rejalashtirilgan moliyaviy operatsiyalar natijasida bankning o'z mablag'larining bir qismini yo'qotishi, rejalashtirilgan daromadlarni olmaslik yoki qo'shimcha xarajatlarga olib kelishi ehtimoli ¹⁴ .
7.	AS/NZS, 2004, ISO 31000, 2009.	Tashkilot siyosiy, huquqiy yoki iqtisodiy bo'lishidan qat'i nazar, atrof-muhitda mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan moliyaviy va nomoliyaviy risklarni hisobga oladi ¹⁵ .
8.	UK standard, 2002; ISO 31000, 2009.	Tashkilot ichidagi barcha muhim tadbirlar aniqlanganligini va ushbu faoliyatdan kelib chiqadigan barcha risklarni aniqlanganligini ta'minlash uchun riskni aniqlashga metodik tarzda yondashish kerak.
9.	MacGillivray, 2006	Risklarni identifikatsiya qilish doimiy ravishda yangilanib turadigan risklar reyestrda ma'lum qilinishi kerak.
10.	ISO 31000, 2009 and UK standard, 2002.	Nazorat samaradorligi oqilona usullar bilan, shuningdek, ijtimoiy mas'uliyat va tabiiy muhitni muhofaza qilish kabi huquqiy, tartibga soluvchi va boshqa talablarni hisobga olgan holda baholanadi.

7 Гранатуров В.М. Экономический риск. Сущность, методы измерения, пути снижения. М.: Дело и сервис, 2010, 208 с.

8 Muallif tomonidan tayyorlangan.

9 Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Банковское дело: учебник / под ред. Г.Н. Белоглазовой, Л.П.Кроливецкой. М.: Финансы и статистика, 2012. С. 56

10 Воронин Ю.М., Воронин Ю.М. Управление банковскими рисками. М.: НОПМА, 2007. С. 35

11 Гаретовский Н.В. Финансово-кредитный словарь: в 3 т. 2-е изд., стер. / гл. ред. Н.В. Гаретовский. М.: Финансы и статистика, 2000. С. 69

12 Захаров В.С. О рисках банковской системы // Деньги и кредит. 2004. № 3. С. 23.

13 Калинина Т.Н., Калинина Ю.В. Теория рисков коммерческих банков: учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во УрГЭУ, 2002. С. 14

14 Мишалченко Ю.В., Кроли И.О. Риски в международной банковской деятельности // Бухгалтерия и банки. 1996. № 3. С. 17.

15 Ignacio Cienfuegos Spikin "Risk Management theory: the integrated perspective and its application in the public sector", Estado, Gobierno, Gestión Pública, ISSN 0717-6759, N°21 (2013) pp. 89 / 126.

Asosiy xususiyat yoki mulkning mavjudligi ko'p darajali risklarni tasniflash tizimini nazarda tutadi. Bank risklarini talqin qilish va ularni tasniflash masalasi hali ham munozarali hisoblanadi. Shunday qilib, tadqiqotlar natijasida bank risklarini tasniflashning ilmiy-nazariy yondashuviga quyidagi jadval keltirilgan. Shu bilan birga, bank risklari bo'yicha nazariy qoidalarni ishlab chiqish risklarni boshqarishning yagona global standartlarini amaliyotga tatbiq etishda, shu jumladan, risklarni boshqarishning global madaniyatini shakllantirish jarayonida hamda risklarni boshqarishning kompleks va integratsiyalashgan tartiblari, siyosatlarini ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi.

Bankning turiga qarab ko'pchilik mualliflar risklarning uch turini ajratib ko'rsatishadi:

ixtisoslashgan banklar risklari,
filial banklari risklari,
universal banklar risklari.

Bizning fikrimizcha, bu tasnif noto'g'ri, chunki banklarni ular amalga oshiradigan operatsiyalar turlaridan kelib chiqqan holda ko'rib chiqsak, faqat ikkita turdagi tijorat banklari haqida gapirish mumkin: ixtisoslashtirilgan va universal. Ularning har biri risklarning barcha turlarini o'z ichiga oladi, ammo ularning paydo bo'lish ehtimoli va ularning namoyon bo'lish hamda boshqarish xususiyatlaridagi farqlar bankning o'ziga xos turiga bog'liq.

Bank risklarini boshqarishning asosiy g'oyasi nazariy model shaklida tizimlashtirilgan konseptual apparatni ishlab chiqish asosida amalga oshiriladi (3-rasm). Bank risklarini boshqarishning tarkibiy qismi bu bank muassasalarida risklarni nazorat qilish jarayonidir, chunki ma'lum bir boshqaruv ta'siri bir martalik harakat emas, balki uzluksiz o'zaro bog'liq harakatlar qatoridir¹⁶. Shuning uchun bu jarayonda muayyan bosqichlarni ajratib ko'rsatish kerak.

Bizning fikrimizcha, bank risklarini boshqarishning mohiyatini aniq tushunish uchun bank muassasalari bank risklarini nazorat qilishning bosqichini, xususan, risklar mohiyatini oydinlashtirish, risklarni aniqlash va identifikatsiya qilish, risklarni baholash (miqdoriy aniqlash), risklarni nazorat qilish usullarini tanlash, natijalarni monitoring qilish, nazorat qilish va baholashni bilish lozim.

Vazifalar: 1. Bank risklarini boshqarishning mohiyatini asoslash; 2. Bankni boshqarish jarayonida munosabatlarni o'rnatish; 3. Risklarni baholash va boshqarishga tizimli yondashuvni ishlab chiqish; 4. Adekvat tashkiliy tuzilmani yaratish orqali boshqaruvni takomillashtirish.

Maqsad: Bank risklarini boshqarish usullarini hisobga olgan holda bank institutlarini boshqarishning maksimal samaradorligini ta'minlash.

Mohiyati: Bank faoliyatining risklar bilan bog'liq barcha spektrlarini boshqarish tamoyillari, usullari, vositalari va shakllari majmui.

Obyekt: Bank muassasalarining tavakkalchilik sharoitidagi faoliyati, uning elementlarini qurish va ishlatish samaradorligini to'liq to'liqlik va zaruriy aniqlik bilan oldindan aytib bo'lmaydi.

Subyektlar: Bankning yoki boshqa boshqaruv organining risklarni boshqarish strategiyasini ishlab chiqish, amalga oshirish va nazorat qilishda bevosita yoki bilvosita ishtirok etuvchi xodimi, tarkibiy bo'linmasi, tashkiliy bo'linmasi.

Bank risklarini nazorat qilish jarayonining bosqichlari: 1. Risklarning mohiyatini oydinlashtirish; 2. Risklarni aniqlash; 3. Xavfni baholash (miqdori); 4. Risklarni boshqarish usullarini tanlash; 5. Risk monitoringi; 6. Boshqarish; 7. Natijalarni baholash.

Bank risklarini nazorat qilish: Bank institutining asosiy biznes maqsadlariga erishish uchun bank risklarini aniqlash, baholash, monitoring qilish, nazorat qilish, zararsizlantirish mexanizmlari va yuzaga kelishini bashorat qilish usullarini o'z ichiga olgan jarayon.

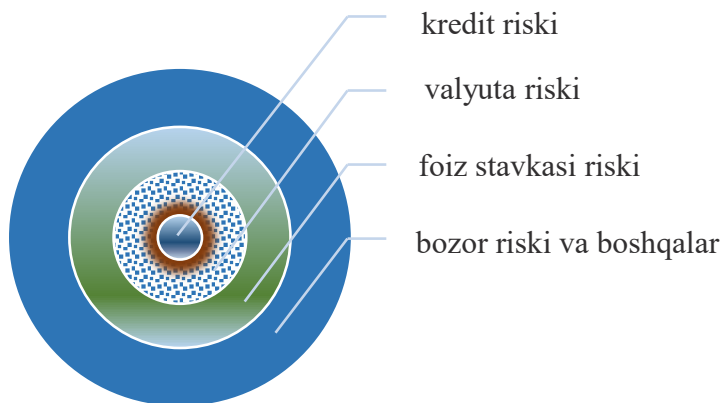
3-rasm. Bank risklarini boshqarishning nazariy tushunchasi¹⁷.

16 Terje Aven "Risk assessment and risk management: Review of recent advances on their foundation", European Journal of Operational Research, Volume 253, Issue 1, 16 August 2016, Pages 1-13.

17 Ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

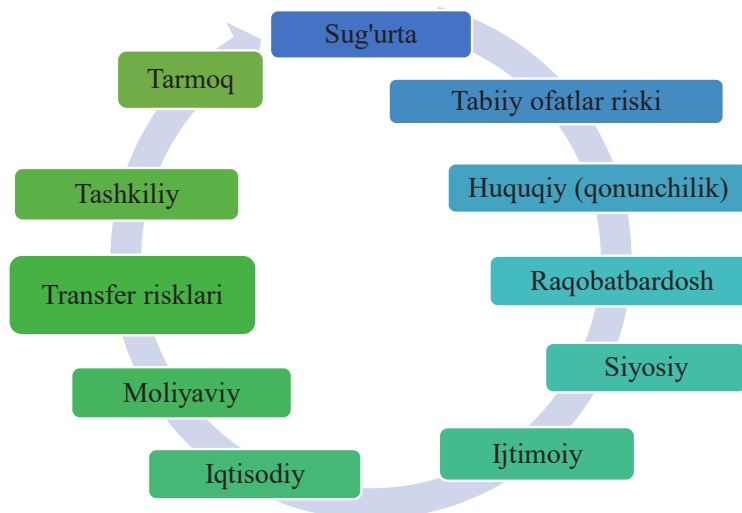
Bundan tashqari, bizning fikrimizcha, mikro va makro darajada bank risklarini boshqarishni farqlash maqsadga muvofiqdir. Makro darajada, bank tizimi darajasida ham bank risklariga ta'sir qilishning asosiy mexanizmlari quyidagilardan iborat: kapitalning minimal miqdori, kapitalning tarkibi va yetarliligi qoidalariga qo'yiladigan talablar, moliyaviy ahvol va umumiy risklar to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilish talablari, bank tizimi, riskni miqdoriy baholashga doir me'yoriy talablar va boshqalar. Bank muassasalari darajasida tashqilardan tashqari risklarni nazorat qilishning ichki mexanizmlari qo'llaniladi. Ularga ichki modellar, risklarni baholash va risklarni nazorat qilish usullari, shuningdek, bank muassasalarining risklarni boshqarishning tashkiliy tuzilmasi, normativ-huquqiy yordam, xodimlarning malakasi va boshqalar kiradi. Bularning barchasi bank risklarini boshqarish tizimini tashkil etadi.

Kutafiyeva L.V. o'zining "Bank risklarini tasniflash" asarida ushbu nazariy konsyepsiyani ishlab chiqadi, risklarni tashqi va ichki risklarga bo'lishni taklif qiladi. Ichki risklar – bu banklarning o'z faoliyatidan kelib chiqadigan va ularning faoliyatiga bog'liq bo'lgan risklardir. Shunga ko'ra ichki bank risklari bankning asosiy va qo'shimcha faoliyati bo'yicha zararlarga bo'linadi.

4-rasm. Ichki bank risk turlari¹⁸.

Tashqi risklar – bu bank yoki muayyan mijozning faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan risklardir. Bunday risklarga urushning boshlanishi, inqilob, milliyalashtirish, chet elda to'lovlarni taqiqlash, qarzlarni konsolidatsiya qilish, import litsenziyalarini bekor qilish, mamlakatdagi iqtisodiy inqirozning kuchayishi va tabiiy ofatlar misol bo'ladi. Ushbu tasnifga ko'ra tashqi risklarni quyidagilarga bo'lish mumkin (5-rasm). Ushbu yondashuv bank risklarining turlarini har tomonlama nazariy tushunish imkonini berishiga qaramay, uning kamchiliklari, bizning fikrimizcha, ma'lum bir bank yoki umuman bank tizimining risklarini baholashda uni amalda qo'llashning murakkabligidir, chunki risklarni batafsil tavsiflash va ma'lumotlarning bankka tahdid darajasi bo'yicha reytingi yo'q.

5-rasm. Tashqi bank risk turlari¹⁹.

¹⁸ Ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

¹⁹ Ignacio Cienfuegos Spikin "Risk Management theory: the integrated perspective and its application in the public sector" Estado, Gobierno, Gestión Pública, ISSN 0717-6759, N°21 (2013) pp. 89 / 126.

Juda chuqur tasnifni I. Novikov taklif qilgan, u birinchi marta tashqi risklarni qisman boshqariladigan va boshqarilmaydiganlarga ajratadi (2-jadval).

2-jadval. Novikov bo'yicha bank risklarining tasnifi²⁰.

Bank risklari			
Tashqi risklar		Ichki risklar	
QISMAN BOSHQARILADIGAN		MA'MURIY XAVFLAR	
1.	Bank oriyentatsiyasi riski	1.	Strategiya tavakkalchiligi
		2.	Tuzilma riski
2.	Bank mijozlari riski	3.	Boshqaruv riski
		4.	Rag'batlantiruvchi risk
3.	Qarshi hamkor riski	5.	Xodimlar riski
		6.	Suiiste'mol riski
		7.	Nazorat riski
BOSHQARILMAYDIGAN		MOLIYAVIY RISK	
1.	Siyosiy	1.	Moliyalash riski
2.	Umumiy iqtisodiy	2.	Likvidlik riski
3.	Tabiiy ofat riski	3.	Diversifikatsiya riski
4.	Mamlakat riski	4.	Operatsion risk
5.	Depozit riski	5.	Savdo riski
		6.	Balansdan tashqari risk
		7.	Rentabellikni pasaytirish riski

Qisman boshqariladigan risklar quyidagi turlarga bo'linadi: bank oriyentatsiyasi riski, bank mijozlari riski, kontragent riski. Boshqarilmaydigan tashqi risklar quyidagilarga bo'linadi: siyosiy, umumiy iqtisodiy, tabiiy ofat riski, mamlakat riski, shuningdek, bir nechta ichki moliyaviy risklar (depozit, kredit, valyuta, foizlar va investisiyalar).

20 Т.Ильина, Б.Тусупбаева «О классификации банковских рисков»/Общество и экономика, 9, 2018.

3-jadval. V. Bazdnikin bo'yicha bank risklarining tasnifi²¹.

1.	TASHQI RISKLAR	Mamlakat	Konvertatsiya qilish riski	
			Transfer riski	
			To'lov moratoriy riski	Defolt riski
				Qayta muzokaralar riski
				Qayta rejalashtirish riski
				Texnik sabablarga ko'ra qarzni to'lashni to'xtatib turish riski
		Fors-major holatlari riski	Favqulodda vaziyat riski	
			Tabiiy ofat riski	
			Normativ risk	
		Valyuta riski	Tijoriy risk	
			Konversiya riski	Asimmetriya riski
				Inflyatsiya riski
				Tashkiliy risk
				Ma'naviy risk
			Forfeiting riski	
			Translyatsiya riski	Operatsion risk
				Joriy risk
				Potensial yo'qotishlar riski
2.	ICHKI RISKLAR	Boshqaruv risklari	Qobiliyatsizlik riski	
			Suiiste'mol qilish riski	
			Samarasiz tashkilot riski	
		Innovatsiyalar riski	Texnologiya riski	
			Amalga oshirish riski	
			Strategik risk	
		Funksional risklar	Sanoat riski	Mijozlar bazasi riski
				Ixtisoslashgan risk
			Balans riski	Likvidlik riski
				Inflyatsiya riski
				Tizimli risk
				Tizimsiz risk
				Kredit riski
				Foiz riski
				Likvidlik riski
			Balansdan tashqari operatsiyalar riski	

V. Bazdnikin ichki risklarning 3 guruhini belgilaydi: boshqaruv risklari, innovatsion risklar va funksional risklar (3-jadval). Boshqaruv risklari guruhining paydo bo'lishi risklarni tasniflash tizimini ishlab chiqishda muhim qadamdir. Aslida, xodimlarning xatolari, malaka va tajribaning yetarli emasligi, tashkiliy tuzilmaning bajarilgan operatsiyalarga mos kelmasligi eng muhim risk omillaridan biridir. Innovatsion risk guruhi kredit mahsulotini yaratish va amalga oshirish jarayoni bilan bog'liq risklarni aks ettirdi.

"Tijorat banklari atrofidagi moliyaviy muhit hozirda jadal o'zgarishlar holatidadir. Ushbu o'zgarish jarayonining beshta asosiy omili TORKA qisqartmasi (ingliz tilidan. TRICK - hiyla) bilan qoplangan, bu yerda: T-texnologiyalari; O-deregulyatsiya, tartibga solish; R-foizli xavf; Mijozlar uchun K-tanlovi; A - kapitalning yetarliligi. Bank faoliyatining risklari bank operatsiyalaridan olingan daromadlar bilan uzviy bog'liq bo'lganligi sababli u risklarni "kapital rentabelligi" (ROC) modeli asosida tasniflaydi. $PNK = PNA \cdot MK$, bu yerda PNA - aktivlarning daromadliligi.

21 Т.Ильина, Б.Тусупбаева «О классификации банковских рисков»/Общество и экономика, 9, 2018.

4-jadval. "Risk-daromadlilik" nisbati bo'yicha bankning umumiy faoliyati²².

Bank faoliyatining umumiy natijalari	Kapital multiplikatori	
	Kapitalning rentabelligi	Boshqarib bo'lmaydigan omillar
		Boshqariladigan omillar: - biznes tuzilmasi; - foydali mahsulotlar; - kreditlar sifati; - soliq boshqaruvi; - xarajatlarni nazorat qilish.
Risklar / o'zgaruvchanligi /	Aktivlar bo'yicha foyda	
	-balans yoki portfel risklari; - tartibga solish riski; - texnologik risk; - sho'ba korxonalar riski; - joriy faoliyat riski; - risk strategiyasi.	- kredit riski; - foiz stavkasi riski; - likvidlik riski.

Mazkur modelning risk komponenti banklar duch keladigan 6 ta asosiy riskni o'z ichiga oladi:

portfel yoki balans riski;

tartibga solish riski;

texnologik risk;

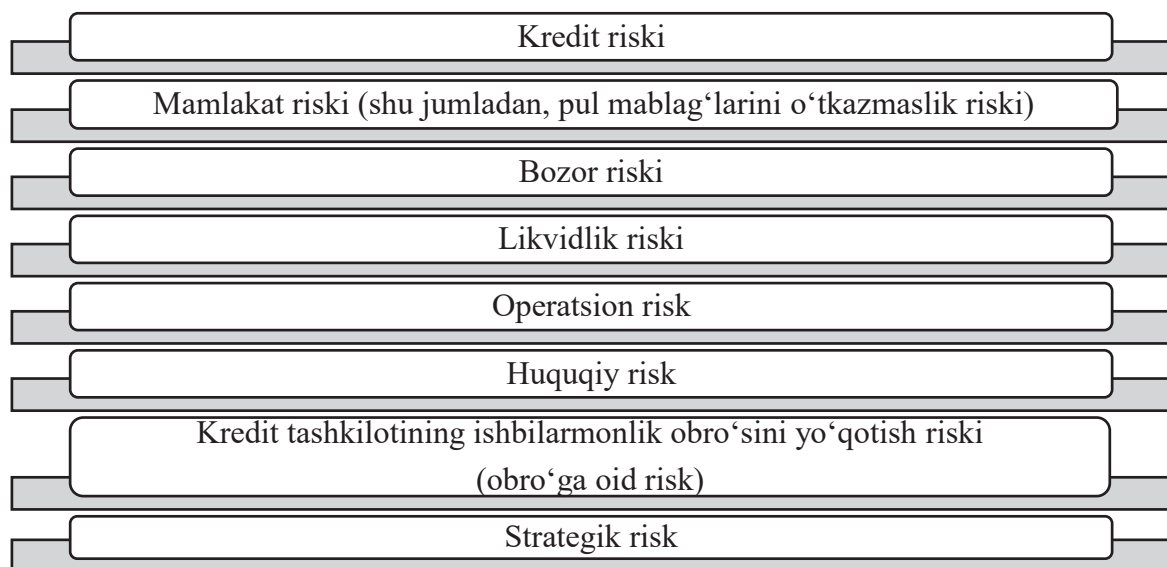
sho'ba korxonalar riski;

joriy faoliyat samaradorligining risklari;

strategiya risklari (korporatsiyalar ustidan bozor strategiyasi va nazorat qilish muammolari bilan bog'liq risklar).

Daromadning o'zgarishiga eng katta ta'sir portfel riski va joriy faoliyat samaradorligi riski bilan ta'minlanadi. Birinchi riskning asosiy komponentlari kredit riski, foiz stavkasi riski va likvidlik riskidir. Risklarni balans va balansdan tashqariga bo'lish juda shartli sanaladi. Masalan, bank tomonidan berilgan kafolatlar va kafolatlar bo'yicha kredit risklari (balansdan tashqari operatsiyalar) to'g'ridan to'g'ri kreditlashning kredit risklaridan farq qilmaydi, chunki ular amalga oshirilsa, bank to'liq zarar ko'radi. Shunga ko'ra, ushbu risklarni baholash va boshqarish uchun bitta yondashuvni amalga oshirish kerak.

Mohiyatan tartibga solish yondashuvining rivojlanishi bo'lgan bank risklarini tasniflashda quyidagi yondashuvni amaliy tarmoq yondashuvi deb atashni taklif qilamiz. Ushbu yondashuv risklarni boshqarish bo'yicha professional jamoalar (masalan, GARP (Global association of risk professionals) risklarni boshqarish bo'yicha professional global assotsiatsiyasi) va bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi tomonidan qo'llaniladi.

6-rasm. Asosiy bank risklarining tasnifi²³.

²² Т. Ильина, Б. Тусупбаева «О классификации банковских рисков»/Общество и экономика, 9, 2018.

²³ Ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

GARP o'z tasnifida bank risklarining uch turiga – kredit, bozor va operatsion risklarga e'tibor qaratadi. Bozor tavakkalchiligining xarakteristikasida GARPning afzalliklariga e'tibor qarataylik. Xususan, GARP risk menejerlari ushbu riskni ikki qismga ajratadilar:

butun bozorga tegishli stavkalar va aktivlar narxlarining o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan umumiy bozor riski;

faqat ma'lum bir risk bilan bog'liq bo'lgan narxlarning o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan o'ziga xos risk.

Umuman olganda, kredit va likvidlik risklari tijorat banklaridagi bank muvaffaqiyatsizliklarining asosiy sababi hisoblanadi. Banklarga xos bo'lgan beshta asosiy risk turiga quyidagilar kiradi²⁴:

1. *Kredit riski*: kredit riski – bu korxona o'z majburiyatini bajara olmasligi natijasida yuzaga keladigan yo'qotish riskidir. Bu shartnomada belgilangan tartibda bajarishga qodir emaslik yoki istamaslik natijasida yuzaga kelishi mumkin. Bankning asosiy faoliyati omonatlarni qabul qilish va ularni kredit riskiga duchor qiladigan kreditlar berishni o'z ichiga oladi. Kredit riski banklar duch keladigan asosiy risk hisoblanadi va bu riskni samarali boshqarish banklar faoliyatini yaxshilashga yordam beradi.

2. *Likvidlik riski*: likvidlik bankning qisqa muddatli majburiyatlarini qabul qilinishi mumkin bo'lmagan zararlarga yo'l qo'ymasdan to'lash muddati tugashi bilan bajarish qobiliyatidir. Bank operatsiyalari bilan bog'liq muammo shundaki, ular qisqa muddatli depozitlarni uzoq muddatli kreditlarga aylantiradi, bu esa ularni likvidlik riskiga nisbatan himoyasiz qiladi. Shunday qilib, ma'lum bir davr mobaynida bank o'z majburiyatlarini qisqa muddatda to'lay olmasligi ehtimoli har doim mavjud.

3. *Bozor tavakkalchiligi*: bozor tavakkalchiligi moliyaviy aktivlar narxining o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan riskdir.

Bozor riski bozor narxlarining o'zgarishi natijasida balansdagi va balansdan tashqari pozitsiyalarda yo'qotish riski sifatida aniqlanadi. Bozor tavakkalchiligining ahamiyati 1999-yilda Bazel qo'mitasi tomonidan e'lon qilingan yangi Kapital kelishuvida e'tirof etilgan bo'lib, u portfel yoki vositalar qiymatiga ta'sir qiluvchi bozor bilan bog'liq har qanday omilni tan oladi.

4. *Operatsion risk*: operatsion risk – bu noto'g'ri yoki muvaffaqiyatsiz ichki jarayonlar, tizimlar, inson xatolari va tashqi hodisalar natijasida kelib chiqadigan pul yo'qotish riskidir. Bu risk, asosan, bank faoliyatidagi inson xatosi, tizimdagi nosozliklar, moliyaviy firibgarlik va tabiiy ofatlar natijasida jismoniy aktivlarga zarar yetkazilishini o'z ichiga oladi, bu esa banklarga yo'qotishlarga olib kelishi va ehtimol, ularning ishdan chiqishiga olib kelishi mumkin.

5. *To'lov qobiliyati riski*: to'lov qobiliyati riski bankning uzoq muddatli omon qolishi bilan bog'liq. Kelajakdagi yo'qotishlar yuzaga kelganda ularni qoplash uchun banklar samarali operatsiyalarni amalga oshirish orqali yetarli zaxiralar va zaxiralarni saqlashlari kerak. Ushbu zaxiralar va zaxiralar bajarilmasa, o'z kapitali Bankni bankrotlikdan himoya qiladi. Ushbu risk, asosan, samarasiz boshqaruv va o'ziga xos risklar tufayli yuzaga keladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xorijiy va mahalliy olimlarning ko'plab ilmiy ishlari bank risklarini boshqarish masalalarini o'rganishga bag'ishlangan. Bu muammoning o'tkir zarurati va dolzarbligini ko'rsatadi. Bank sohasidagi muammoli ilmiy tendensiyalar ko'plab sabablarga ko'ra bank risklarini boshqarishning konseptual tamoyillarining kompleks tizimli tadqiq qilinmaganligi bilan tasdiqlanadi. Bank tavakkalchiligini boshqarishning konseptual asoslarini uning ilmiy qoidalarini, xususan, iqtisodiy mohiyati va mazmunini, funksiyalari, tamoyillari va usullarining xususiyatlarini tizimli yoritmasdan turib falsafiy nuqtayi nazardan batafsil tushunmasdan tadqiq etish mumkin emas. Shuningdek, iqtisodiy munosabatlarning ushbu sohasini tadqiq qilish uchun shakllangan nazariy va uslubiy vositalar mavjud emas. Xususan, riskni boshqarish bo'yicha bilimlarning etimologik manbasi va amaliy ishlanmalarning yetarlicha o'rganilmaganligi bank risklarini boshqarishning mohiyati, banklar faoliyatidagi o'rni, uning vazifalari, tamoyillari va funksiyalari haqidagi ilmiy fikr-mulohazalarning qarama-qarshiligiga olib keldi. Risklarni boshqarish nazariyasining gnoseologik jihat ham alohida o'rin tutadi. Hodisa va jarayonlarni bilish metodologiyasidan foydalanish yordamida tadqiqotning barcha jihatlarini integral nazariyaga birlashtirish mumkin. Xorijiy ishlarda, asosan, bank risklarini boshqarishni o'rganish qo'llanilgan. Bundan tashqari, olimlar "risklarni boshqarish" ta'rifini talqin qilishga e'tibor berishgan. Shunday qilib, olimlarning aksariyati hali ham "risklarni boshqarish", "bank risklarini boshqarish" tushunchalarini "risklarni boshqarish" bilan aniqlaydilar. Shuning uchun biz "risklarni nazorat qilish" tushunchasi haqida batafsilroq to'xtalamiz. "Risk" toifasining iqtisodiy mazmunini talqin qilishning xilma-xilligini hisobga olib, "risklarni boshqarish" tushunchasini aniqlash uchun bir nechta yo'nalishlarni ajratish mumkin.

24 Muhammad Asadullah Bilal "Risk Management. A comparative study of regulations and practices in one conventional and one Islamic bank in Pakistan", 2019.

5-jadval. Bank risklarni boshqarish yondashuvlari bo'yicha olimlar qarashlari²⁵.

Birinchi yondashuv	Ikkinchi yondashuv	Uchinchi yondashuv
“risklarni nazorat qilish” ta’rifini risk bilan bog’liq yo’qotishlarni kamaytirish jarayoni sifatida aniqlashni o’z ichiga oladi. Iqtisodiy ensiklopediyada “risklarni nazorat qilish” tushunchasi korxona, tashkilot, muassasaning muqobil tanlov noaniqligini bartaraf etishga, risk natijasida yetkazilgan yo’qotishlarni kamaytirishga qaratilgan faoliyati sifatida ta’riflanadi ²⁶ . Bu talqin, bizningcha, ancha tor, chunki risklarni nazorat qilish jarayonida asosiy mohiyat yo’qotishlarni kamaytirish emas, balki, birinchi navbatda, baholash, nazorat qilish, shuningdek, riskli vaziyatlarni oldini olish va hokazolardir ²⁷ .	“risklarni nazorat qilish” tushunchasi riskga ta’sir qilish usullari majmuasi sifatida izohlanadi. Shunday qilib, O. Kirichenko, I. Gilenko, A. Yatchenko ²⁸ , V. Granaturov ²⁹ , V. Vitlinskiy ³⁰ asarlarida risklarni minimallashtirishga alohida e’tibor berilgan. Bizning fikrimizcha, risklarni nazorat qilish nafaqat risklarni minimallashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni, balki baholash, prognozlash, nazorat qilish kabi muhim tarkibiy qismlarni ham o’z ichiga olashi kerak.	olimlar “riskni boshqarish” tushunchasini ma’lum bir bog’liq bosqichlar jarayoni sifatida belgilaganlar. Shunday qilib, L. Primostka ³¹ , V. Shpandruk ³² lar “risklarni nazorat qilish” tushunchasini aniqlash, baholash, nazorat qilish va risk pozitsiyalarini kuzatishga qaratilgan jarayon sifatida belgilaganlar. O’zbekiston Milliy bankining me’yoriy hujjatlariga ko’ra, “risklarni nazorat qilish - bu bank risklarni aniqlaydigan, ularning hajmini baholaydigan, ularni kuzatadigan va risk pozitsiyalarini nazorat qiladigan, shuningdek, risklar o’rtasidagi munosabatlarni hisobga oladigan jarayondir”.

Shu bilan birga, bank risklarini baholash moliya sohasidagilar uchun muhim vazifadir, chunki banklar kredit riski, bozor tavakkalchiligi, operatsion risk va likvidlik tavakkalchiligini o’z ichiga olgan turli xil risklarga duch keladilar. Ushbu risklarni samarali baholash uchun banklar turli yondashuvlardan foydalanadilar.

6-jadval. Bank risklarini baholash yondashuvlari³³.

Nomi	Yondashuvlar
Risklarni diversifikatsiya qilish	Banklar o’z risklarini turli turdagi aktivlar va operatsiyalar bo’yicha tarqatishga intiladi. Bu muvaffaqiyatsiz bitim yoki bozordagi noqulay o’zgarishlarda yuzaga kelishi mumkin bo’lgan yo’qotishlarni kamaytirish imkonini beradi.
Qarz oluvchilarning kreditga layoqatligini baholash	Banklar kredit berishdan oldin o’z qarz oluvchilarning kreditga layoqatligini har tomonlama baholaydilar. Bu qarz oluvchining moliyaviy ahvoli, to’lov qobiliyati va kredit tarixini tahlil qilishni o’z ichiga oladi. Ushbu baholash kredit xavfini kamaytirishga yordam beradi.
Siyosat va tartib-qoidalarni ishlab chiqish va amalga oshirish	Banklar xavfni kamaytirishga va tegishli tartibga solish talablariga rioya etilishini ta’minlashga yordam beradigan siyosat hamda tartiblarni ishlab chiqadi va amalga oshiradi. Masalan, banklar kreditlashda cheklovlar o’rnatishi yoki qo’shimcha xavfsizlik choralari talab qilishi mumkin.
Moliyaviy vositalardan foydalanish:	Banklar bozor harakati, valyuta o’zgarishi va foiz stavkalari bilan bog’liq risklarni kamaytirish uchun derivativlar, opsiyonlar va fyucherslar kabi turli moliyaviy vositalardan foydalanishlari mumkin.
Risk monitoringi va nazorati	Banklar o’z risklarini doimiy ravishda kuzatib boradi va nazorat qiladi. Bu aktivlar va passivlar portfelini muntazam tahlil qilish, bozor konyunkturasini baholash va vaziyatning o’zgarishiga tezkor javob berishni o’z ichiga oladi.
Stress testi	Banklar stress testini o’tkazadilar, bu bankning moliyaviy barqarorligiga qanday ta’sir qilishini baholash uchun salbiy ssenariylarni simulyatsiya qiladi. Bu banklarga ekstremal vaziyatlarni yengish qobiliyatini baholash imkonini beradi.
Xatarlarni sug’urtalash	Banklar mumkin bo’lgan yo’qotishlarni kamaytirish uchun xavflarni sug’urtalashga murojaat qilishlari mumkin. Masalan, ular o’z mulklarini zarardan sug’urta qilishlari yoki kreditlarni qaytarmaslikdan sug’urta qilishlari mumkin.

25 Ma’lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

26 Економічна енциклопедія: у 3-х т. [під заг. ред. С.В. Мочерного, О.А. Устенка та н.] Київ: Академія, 2001, 848 с.

27 Бланк І.А. Фінансовий менеджмент: навчальний курс. Київ: Ельга, Ника-Центр, 2013.

28 Kyrychenko O., Hilenko I. & Yatchenko A. (1999). Bankivskiy menedzhment [Banking management]. Kyiv: Osnovy.

29 Hranaturov V.M., Lytovchenko I.V. & Kharichkov S.K. (2003). Analiz pidpriyemnytskykh ryzykiv: problemy vyznachennia, klasyfikatsii ta kilisnoi otsinky [Analysis of business risks: problems of definition, classification and quantification]. Odesa.

30 Vitlinskiy V.V., & Velykoivanenko H.I. (2004). Ryzykologiya v ekonomitsi ta pidpriyemnytsvti [Riskology in economics and entrepreneurship]. Kyiv: KNEU.

31 Prymostka L.O., Lysenok O.V. & Chub O.O. (Ed.). (2008). Bankivski ryzyky: teoriia i praktyka upravlinnia [Banking risks: theory and practice of management].

32 Shpandruk V. (2010). Vdoskonalennia upravlinnia ryzykamy pidpriemstv na zasakh realizatsii preventyvnykh zakhodiv [Improving the risk management of enterprises on the basis of preventive measures]. Visnyk Khmelnytskykh natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences, 3 (1), 241-244.

33 Tadqiqotlar asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

Bizning fikrimizcha, zamonaviy axborot iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy axborotni uzatish va qayta ishlash bilan bog'liq risklar birinchi o'rinda turadi. Bu banklar endi faqat texnologik risklarga duchor bo'ladi degani emas. Aksincha, endi har bir an'anaviy bank riski axborot texnologiyalari komponentiga ega. Biroq bugungi kunda bank risklarining hech qanday tasnifi o'zining iqtisodiy ma'nosida axborot riskini aks ettirmaydi. Risklarni boshqarish tartib-qoidalari esa bozor konyunkturasidagi o'zgarishlarni aks ettirish, yangi bank mahsulotlarini joriy etish, tashkiliy tuzilmani takomillashtirish va axborot tizimlarini rivojlantirish maqsadida doimiy ravishda qayta ko'rib chiqish hisoblanadi.

7-jadval. Bank risklarini baholash usullari³⁴.

Risklarni aniqlash va baholash	Risklarni kamaytirish (tartibga solish)
qarzdorning ichki reytinglariga asoslangan yondashuv; VaR baholash modellari; Monte-Karlo simulyatsiyasi; koeffitsiyent tahlili; korrelyatsiya tahlili; bo'shliqlarni tahlil qilish; pul oqimlarini tahlil qilish; moliyaviy tahlil; matematik (statistik) modellar; nuqta vazni usuli; davomiyligi; risk darajasi va boshqalar to'g'risida asosli xulosani shakllantirish uchun sifatli (ekspert) baholash usullari.	bank tomonidan amalga oshiriladigan operatsiyalarni tartibga solish, shu jumladan, operatsiyalarni tartibga soluvchi mahalliy normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va tasdiqlash; riskni himoya qilish; riskni sug'urtalash; risklardan qochish; risklarni cheklash (cheklovlarni belgilash); zaxiralarni yaratish; diversifikatsiya; axborotga kirish huquqiga rioya qilish va boshqalar.

Risklar evolyutsiyasi jarayonida deyarli har qanday faoliyatda, ayniqsa, bank ishida zarur bo'lgan risklarni boshqarishning rivojlanishi sodir bo'ldi. Chunki bank boshqaruvida nazorat qarorlari juda riskli, oldindan aytilish qiyin, chunki moliyaviy soha nafaqat ijtimoiy va iqtisodiy, balki siyosiy omillarga ham ta'sir qiladi. Shunday qilib, milliy va jahon bozorlari talablariga javob beradigan riskni samarali boshqarish muammosi bank institutlari faoliyatidagi ahamiyati bo'yicha birinchi o'rinlardan birini egallaydi.

Umuman olganda, bank risklarini hisoblash murakkab yoki o'ziga xos bo'lishi mumkin. Hisoblash maqbul risk va mumkin bo'lgan yo'qotishlar miqdori o'rtasidagi bog'liqlikni topishga asoslangan. Murakkab risk bu – barcha turdagi faoliyat uchun bank mablag'larini yo'qotishning umumiy ehtimolidir. Yo'qotishlar ehtimolini hisoblashning uchta usuli mavjud: analitik, statistik, ekspert. Statistik usul katta vaqt oraliqidagi statistik qatorlarni ko'rib chiqadi. Ekspert usuli – bu bank mutaxassislarining fikrlarini to'plash va reytinglarni tuzishda asqotadi. Analitik usul – bu sanab o'tilgan hisoblash usullaridan foydalangan holda risk zonalarini tahlil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Isakov J. Y., Adilova Z.Dj., Xonto'rayev B.A. «BANK RISKLARI» / O'quv qo'llanma. - T.: «IQTISODIYOT», 2020y. – 24 b.
2. Казанская А.Ю. Финансы и кредит. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2007 г. 280 с.
3. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент. Теория и практика. М.: Перспектива, 2010. 656 с.
4. Лаврушин О.И. Банковское дело. М.: КноРус. 2014. 800 с.
5. Russel J., Morgan J.P. М.: Книга потребованию, 2012. 134 с.
6. Гранатуров В.М. Экономический риск. Сущность, методы измерения, пути снижения. М.: Дело и сервис, 2010, 208 с.
7. Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Банковское дело: учебник / под ред. Г.Н. Белоглазовой, Л.П.Кроливецкой. М.: Финансы и статистика, 2012. С. 56.
8. Воронин Ю.М. Воронин Ю.М. Управление банковскими рисками. М.: НОРМА, 2007. С. 35.
9. Гаретовский Н.В. Финансово-кредитный словарь: в 3 т. 2-е изд., стер. / гл. ред. Н.В. Гаретовский. М.: Финансы и статистика, 2000. С. 69.
10. Калинина Т.Н., Калинина Ю.В. Теория рисков коммерческих банков: учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во УргЭУ, 2002. С. 14.
11. Захаров В.С. О рисках банковской системы // Деньги и кредит. 2004. № 3. С. 23.
12. В.Е. Заборовский "Совершенствование управления банковскими рисками в условиях экономической глобализации", Вестник УРФУ. Серия экономика и управление. № 5/2014.
13. Мишальченко Ю.В., Кроли И.О. Риски в международной банковской деятельности // Бухгалтерия и банки. 1996. № 3. С. 17.

³⁴ Isakov J.Y., Adilova Z.Dj., Xonto'rayev B.A. «BANK RISKLARI» / O'quv qo'llanma. - T.: «IQTISODIYOT», 2020y. – 24 b.

14. Ignacio Cienfuegos Spikin "Risk Management theory: the integrated perspective and its application in the public sector", Estado, Gobierno, Gestión Pública, ISSN 0717-6759, N°21 (2013) pp. 89 / 126.
15. Економічна енциклопедія: у 3-х т. [під заг. ред. С.В. Мочерного, О.А. Устенка та н.] Київ: Академія, 2001, 848 с.
16. Бланк І.А. Финансовый менеджмент: навчальний курс. Київ: Ельга, Ника-Центр, 2013.
17. Kyrychenko O., Hilenko I. & Yatchenko A. (1999). Bankivskyi menedzhment [Banking management]. Kyiv: Osnovy.
18. Hranaturov V.M., Lytovchenko I.V. & Kharichkov S.K. (2003). Analiz pidpriemnytskykh ryzykiv: problem vyznachennia, klasyfikatsii ta kilkisnoi otsinky [Analysis of business risks: problems of definition, classification and quantification]. Odesa.
19. Vitlinskyi V.V., & Velykoivanenko H.I. (2004). Ryzykologhiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi [Rikology in economics and entrepreneurship]. Kyiv: KNEU.
20. Ignacio Cienfuegos Spikin "Risk Management theory: the integrated perspective and its application in the public sector" Estado, Gobierno, Gestión Pública, ISSN 0717-6759, N°21 (2013) pp. 89 / 126.
21. Т. Ильина, Б. Тусупбаева «О классификации банковских рисков»/Общество и экономика, 9, 2018.
22. Shpandaruk V. (2010). Vdoskonalennia upravlinnia ryzykamy pidpriemstv na zasadakh realizatsii preventyvnykh zakhodiv [Improving the risk management of enterprises on the basis of preventive measures]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences, 3 (1), 241-244.
23. Muhammad Asadullah Bilal "Risk Management. A comparative study of regulations and practices in one conventional and one Islamic bank in Pakistan", 2019.
24. Terje Aven "Risk assessment and risk management: Review of recent advances on their foundation", European Journal of Operational Research, Volume 253, Issue 1, 16 August 2016, Pages 1-13.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Shahzod Avilqulov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

